

Торайғыров университетінің
ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
Торайғыров университета

**ТОРАЙҒЫРОВ
УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
ХАБАРШЫСЫ**

Филологиялық серия
1997 жылдан бастап шығады

**ВЕСТНИК
ТОРАЙҒЫРОВ
УНИВЕРСИТЕТА**

Филологическая серия
Издается с 1997 года

ISSN 2710-3528

№ 2 (2022)

Павлодар

**НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
ТОРАЙГЫРОВ УНИВЕРСИТЕТА**

Филологическая серия

выходит 4 раза в год

СВИДЕТЕЛЬСТВО

О постановке на переучет периодического печатного издания,
информационного агентства и сетевого издания

№ KZ30VRY00029268

выдано

Министерством информации и общественного развития
Республики Казахстан

Тематическая направленность

публикация материалов в области филологии

Подписной индекс – 76132

<https://doi.org/10.48081/AHDL2386>

Бас редакторы – главный редактор

Жусупов Н. К.

д.ф.н., профессор

Заместитель главного редактора

Анесова А. Ж., *доктор PhD*

Ответственный секретарь

Уайханова М. А., *доктор PhD*

Редакция алқасы – Редакционная коллегия

Дементьев В. В., *д.ф.н., профессор (Российская Федерация)*

Еспенбетов А. С., *д.ф.н., профессор*

Трушев А. К., *д.ф.н., профессор*

Маслова В. А., *д.ф.н., профессор (Белоруссия)*

Пименова М. В., *д.ф.н., профессор (Российская Федерация)*

Баратова М. Н., *д.ф.н., профессор*

Аймухамбет Ж. А., *д.ф.н., профессор*

Шапауов Ә. Қ., *к.ф.н., профессор*

Шоқубаева З. Ж., *технический редактор*

За достоверность материалов и рекламы ответственность несут авторы и рекламодатели

Редакция оставляет за собой право на отклонение материалов

При использовании материалов журнала ссылка на «Вестник Торайгыров университета» обязательна

© Торайгыров университет

***Б. Б. Жахина**

Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті,
Қазақстан Республикасы, Көкшетау

ТІЛ ДАМУДАҒЫ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ РӨЛІ

Мақалада жаңартылған білім мазмұнына сай қазақ тілінен оқушының функционалдық сауаттылығын қалыптастыруда тілдің негізгі салаларымен байланыста тіл дамыту жұмыстарын жүргізудің рөлі сөз болады. Осыған орай, әдістеме ғылымында тіл дамыту жұмыстарын жүргізу мәселелерін зерттеген ғалымдардың еңбектеріне тоқталынады. Әрі мақалада тіл дамыту жұмыстары теориясының функционалдық сауаттылықты қалыптастыру мәселесінің негізі болатындығы айтылады.

Негізінен, оқушы тұлғаның функционалдық сауаттылығының қалыптасуы тілдік тақырыптарды терең түсініп, лингвистикалық негізін танумен байланысты. Мәселен, сөздік құрамдағы сөздердің семантикалық ерекшелігін, қолданылу аясын білмейтін адам сауатты сөйлей де алмайды. Сондықтан мақалада тіл дамыту жұмыстары сөздің лексика-семантикалық топтарымен байланыста жүргізілуі керектігі сөз болады. Осы ретте тіл дамыту жұмыстарын тілдік тақырыптармен байланысты жүргізудің рөлі жөнінде зерттеген ғалымдардың көзқарастары сараланады. Әрі ғалымдардың көзқарастарында да тіл дамыту жұмыстарының функционалдық сауаттылықты қалыптастырудың негізі болатындығы байқалады. Мақалада тіл дамытудың теориялық мәселесін тек қана лексика-грамматикалық заңдылықтарды, жалпы тілдік тұлғаларды жаттанды түрде үйретіп қана емес, сөзді қызмет ету аясында, сөздің функционалдық қызметін таныту барысында шешуге болатындығы айтылады. Осы орайда, мақалада тіл дамыту жұмыстарының негізінде функционалдық сауаттылықты қалыптастыруға болатындығы көрінеді.

Кілтті сөздер: жаңа бағдарлама, функционалдық сауаттылық, функционалды сауатты тұлға, тіл дамыту, сөз семантикасы, тілдік тұлға, оқушы тұлға.

Кіріспе

Жаңартылған білім мазмұнының мақсатына сай функционалдық сауаттылықты қалыптастыру – қазақ тілін оқытуды жаңа талаптар тұрғысынан жетілдіру, оқушы тұлғаның туған тілдерінің бай сөздік қорын жете меңгеріп, әр түрлі реңктегі сөз мағынасын терең түсіне біліп, ана тілінде сауатты сөйлеп, өз ойларын дәл, анық баяндай білу дағдыларын қалыптастыру міндетін қамтиды. Себебі функционалдық сауаттылық дегеніміз – алған білімінің негізінде тұлғаның заман талабына сай әлеуметтік, мәдени, саяси және экономикалық қызметтерге белсене араласуы үшін мектепте оқытылатын әр пән бойынша алған білімдерін өмір қажетіне жарату.

Ал функционалдық тұрғыда сауатты тұлға дегеніміз – қоғам құндылықтарына сай, қоғамдық ахуалдың қалыптасқан мүдделеріне қарай әрекет ете алатын, қоғамдық ортада өмір сүріп, тіл табыса білетін, белгілі бір сапалық қасиеттері бар, жалпы негізгі және пәндік құзыреттілікті меңгерген адам.

Материалдар мен әдістер

Осы тұрғыдан келгенде, туған тіліндегі сөздердің бай мағыналық реңктерін, қолданылу ерекшеліктерін білмейтін, өз ойын дұрыс жүйелеп баяндай алмайтын оқушының дүние танымы тежеледі, өздігінен ойлануы, ой қорытуы дұрыс қалыптаспайды. Функционалдық тұрғыдан сауатсыз тұлғаға айналады. Мұндай кемшіліктің оқушыда болмауы үшін, мектепте тіл дамыту жұмысына тиісті дәрежеде мән беріліп, бұл жұмыс түрі дұрыс жолға қойылуы керек. Ол үшін оқыту барысында тіл саласы, онда қарастырылатын тілдік тақырыптардың лингвистикалық негізі, тілдік табиғаты тілдегі, сөйлеудегі рөлі айқындала түсіндірілуі қажет.

Әрі тіл дамыту жұмыстарының аясы өте кең, ол қазақ тілі пәнін оқумен ғана шектеліп қалмайды, кез келген пән иесі оқушыны өз пәнінің тілінде сөйлете алуы тиіс.

Біз білеміз, тіл ғылымының әрбір саласы өзінің дербестігі мен даралығын сақтай отырып, әрі өзара бір-бірімен тығыз байланыста болады. Оны ғалымдар қазіргі қазақ тілі фонетика, лексикология, морфология, синтаксис, стилистика, диалектология болып бірнеше салаға бөлінгенімен, олардың барлығының да зерттейтіні сөз дегенді айтады.

Дегенмен де, «Лексика» – сөз, оның мағынасы жайлы тілдің негізгі саласы, ал сөз мағынасын, оның әртүрлі реңкін, қыр-сырын жете түсіне алмаған, сөз байлығы жетілмеген оқушы ойын да анық, ұтымды, мазмұнды етіп жеткізе алмайды. Сондықтан да тіл дамыту жұмыстарын лексикалық тақырыптарды оқытумен байланысты алудың өзіндік маңызы зор.

Сонымен қатар кейбір лексикалық тақырыптарды, оның ішінде сөздің лексика-семантикалық топтарын тіл дамыту жұмыстарымен бірлікте, байланысты жүргізу – сөз мағынасын терең түсініп, орынды қолдана

білуге ықпал жасайды, оқушының белсенді сөздік қорларын молайтады. Ал оқушының сөздік қорын байытпайынша, тілін дамыту да мүмкін емес.

Тіл дамыту жұмыстарының ғылыми жүйелі негізде дұрыс жолға қойылуы – оның келешекте дамытылуына, күрделенуіне, ең тиімді әдіс түрлерімен толысуына жол ашады. Ал ол функционалдық сауаттылықты қалыптастырудың ғылыми негізі болып табылады.

Сондықтан сөздің лексика-семантикалық топтарын оқытумен тіл дамыту жұмыстарын байланыстыра жүргізудің әдістемесін теориялық жақтан негіздеу; лексикалық тақырыпты оқытумен байланысты жүргізілетін тіл дамыту жұмыстарының мазмұны мен көлемін анықтау; лексикалық тақырыптарды оқыту барысында оқушының ойлауы мен сөйлеуіне ықпал ететін оқыту әдістері мен жаттығулар түрлерін зерттеп зерделеу, жинақтау, осы аталғандардың барлығын белгілі бір жүйе түрінде, лексикалық тақырыптарды оқыту жағдайымен байланыстыра қарастырған жөн.

Нәтижелер мен талқылау

Осы тұрғыдан келгенде, 1990 жылдан бастап 2000 жылдарға дейін ең өзекті зерттеу тақырып ретінде қазақ тілін оқыту әдістемесі ғылымында қарастырылып келген тіл дамыту мәселесі қазіргі білім беру жүйесіндегі басты проблема функционалдық сауаттылықты қалыптастыру мәселесінің өзегі болып отыр. Сондықтан қай тілді оқыту ісінде болмасын күн тәртібінен түспейтін ең басты мәселе оқушы тілін дамыту болып табылады.

Мәселен, орыс тілін оқыту әдістемесінде тіл дамыту жұмысын жан-жақты зерттеген әдістемеші ғалымдар қатарында И. И. Срезневский, В. П. Шереметевский, М. А. Рыбникова, А. В. Текучев, Ф. И. Буслаев, А. Н. Гвоздев, А. М. Пешковский ғалымдарды атауға болады [1, 54].

А. М. Пешковскийдің пікірінше, дұрыс сөйлеу стилін қалыптастыру сабағында мәтінге тереңдете стилистикалық талдау жасауға көңіл бөліну керек. Ол оқушыларға синтаксистік конструкциялар мен сөздің нақты көркемдегіштік қасиетінің сырын ашуға көмектеседі деп есептейді [2, 59].

Әдістемеші ғалым В. Н. Добрамыслов оқушының мазмұндама, шығарма жұмыстары арқылы олардың сөздік қорын бақылау, тілінің көркемдік ерекшелігін және жаңа сөздер арқылы сөздік қорының толығуын байқауға болатынын айтады. Сонымен бірге оқушының сөздік қорын байытуда омоним, синоним, антоним сөздермен жұмысты жандандыру керек екендігіне үлкен мән береді және белсенді сөздік қорын дамытуда нақты бір тақырып жайында өз бетінше баяндау жасатудың жолын көрсетеді.

Ғалымдар Ф. И. Буслаев, А. Н. Гвоздев грамматикалық құрылыстың ойды жеткізудегі рөліне тоқтай келіп, тіл дамыту жұмысын грамматиканың заңдылықтары мен ережелеріне негіздей ұйымдастыруды ұсынады [3, 68].

Ғалым И. А. Рыбникованың да бірнеше еңбектері оқушының тіл және тіл дамыту жұмыстарына арналған. Оның «Изучение родного языка», «Книга о языке», «Введение в стилистику» деген еңбектері оқушының тілін дамыту ерекшеліктерін шешуге негіз болған. Ол тіл дамытуда мәнерлеп оқудың алатын орнын, оның грамматика, фонетиканы оқытумен тығыз байланысты екенін атап көрсетеді: және ол үшін сөзбен, сөйлеммен жұмыстың маңызын ерекше атайды. Бұған қоса тіл дамытудың мына түрлерін атап көрсетеді, мазмұндама, шығарма, қатемен жұмыс, ауызша сөйлеу, т.б. [4, б. 232–233].

Ал тіл дамыту жұмыстарын бір жүйеге келтірудің жолын көрсеткен ғалым – Т. А. Ладыженская. Ол бірінші тіл дамыту жұмыстарын жүргізудің принциптерін анықтады. Олар:

- тіл дамыту жұмыстарын оқушының ойын дамытумен байланыста жүргізу;

- оқушылардың байланыстырып сөйлеу дағдыларын дамытуда ауызша және жазбаша жұмыс түрлерін өзара байланыста жүргізу;

- тіл дамыту жұмыстарын грамматикамен, әдебиетпен байланыстыра жүргізу принциптері.

Бұдан соң ғалым тіл дамыту жұмыстарын сауатты, тиянақты, жан-жақты жүргізудің нәтижесінде қалыптасатын дағдыларды да атап көрсетті:

- сөйлеудің тақырыбын аша білу;

- сөйлеудің түпкі негізін, ойын ашу;

- сөйлеуге керекті материал жинай алу;

- жинақтаған материалды іріктей әрі жүйелей білу;

- жазба жұмыстары бойынша жазғанын жетілдіру, дамыту дағдысы болу;

- сөйлеуді белгілі бір құрылымдық тұрғыдан құрастыра алу;

- өз ойын дұрыс, дәл, анық, мүмкіндігінше мәнерлі жеткізе білу.

Сонымен қатар зерттеуші белгіленген бұл дағдыларды дамытудың жүйесіне де тоқталады:

- дағдылардың біртіндеп меңгертілуі;

- тіл дамыту теориясынан қарапайым мәліметтер берілуі;

- сөйлеудің қиындығы ескерілуі;

- әр уақыт оқыту кезеңінде өзіндік жұмыс түрлері ұйымдастырылып отырылуы;

- тілдік жүйе мен жеке тақырыптардың арасындағы байланыстың іске асырылып отырылуы.

Т. А. Ладыженская бұл дағдылардың даму деңгейін анықтауда төмендегі белгілерге сүйенуді көрсетті:

- оқушының сөйлей алу деңгейін ескеру;

- бір сөйлемде орташа есеппен неше сөз барын есептеу;

- қателер санын есепке алу;

- тілдік тұлғалардың дұрыс қолданылуын ескеру;
- синтаксистік құрылымдардың қолданылу түрлеріне мән беру [5, 168].

Көріп отырғанымыздай, ғалым байланыстырып сөйлеудің, яғни бала тілін дамытудың жүйесін қарастырады. Негізінен, ол басты назарды сөйлеудің мазмұнды, мағыналы болу жағына аударған. Себебі сөйлеудің мақсатының өзі тақырыпқа сай негізгі айтайын деген ойын жеткізу болса, ол үшін оның мазмұнына мән беру аса қажет екендігі белгілі. Сонымен қатар, сөйлеуші кімге арнап сөйлейтінін, не үшін, қандай мақсатта сөйлейтінін түсінуі қажет.

Ал ғалым Н. И. Никитина оқушы тілін дамытуда тілден ұйымдастырылатын жаттығу жұмыстарының мәніне тоқталады. Оның пікірінше, тіл дамыту мақсатындағы жаттығулар жүйесі тілдің қызметінің түгел түрін дамытуы тиіс, атап айтқанда:

- сөйлеуді қабылдау, сөйлеудің ауызша түрін тыңдай білу әрі ұғыну, жазбаша мәтінді оқу және ұғыну;
- мәтіннің мазмұнын еске түсіру, ауызша жатқа оқу және мазмұнын айту, жазбаша жатқа жазу және мазмұндама жазу;
- ауызша түрде сөйлей білу, жазбаша түрде мәтін құрастыру, шығарма жазу [6,115].

Ғалымның тұжырымдауы бойынша, әр сабақта есту, оқу, мазмұнын айту жұмыстары үнемі ұйымдастырылуы тиіс. Әрі тіл дамыту жұмыстарына арналған материалдардың іріктелуіне аса көңіл аударылып, осыған орай классикалық шығармалардан үзінділер жиі қолданылып, тіл сабақтарында мәнерлеп өлең жолдарын оқытып отыру тиімді деп есептейді.

Ғалымдар И. Р. Калмыкова, О. Л. Рябиковалар лексикалық бірліктерді дұрыс қолдана білуге оқушыны төселдірудің, оқушы тілін дамытудың маңыздылығына тоқталғанын байқаймыз.

Мәселен, ғалым И. Р. Калмыкова оқушылардың сөз мағынасын жете түсінбеушіліктен, сөзді орынды қолдана білмеу салдарынан жіберген қателеріне талдау жасай келе, сөйлем құрауда, ойын жазбаша түрде баяндауда, шығарма жазуда сөзді талдай, талғай білудің маңызына тоқталады [7, 27].

Ал О. Л. Рябикова антоним сөздердің мағыналық ерекшеліктерін айқындай отырып, оның адам ойын жеткізудегі көркемдегіштік қызметін ашып, оны оқушының қолдана білу дағдыларын қалыптастырудың жолдарын көрсетеді.

Аталған ғалымдар функционалдық сауаттылық деп ерекше атамаса да, ой соған әкеледі. Себебі мұндай жұмыс түрлерінсіз сөйлеу сауаттылығы қалыптаспайды. Оқушы тілдік тұлғалардың сөйлеудегі рөлін тани алмайды. Жаттанды ой, жаттанды тұжырым, жаттанды сөйлеу содан шығады.

Осы тұрғыдан келгенде, ғалымдардың тіл дамыту жұмыстарын талапқа сай ұйымдастыруға қатысты ойлары, ұсынып отырған жұмыс түрлері

функционалдық сауаттылықты қалыптастырудың талабына сәйкес келеді. Себебі сөйлеуге қажетті сөздің мән-мағынасын түсінбей, ешқашан да сауатты қолдана алмайды.

Қазақ тілін оқыту әдістемесі ғылымында бала тілін дамытып, сөйлеу сауаттылығына баса назар аударған ғалым – А.Байтұрсынов.

Ағартушының тіл дамыту жолында жеке сөздермен таныстыру принципі ұстанғанын, осыдан барып жекелеген тақырыптар арқылы оқушылардың сөздік қорын байытуды мақсат еткенін байқаймыз [8, 43-52].

Әрі ғалым өзінің еңбектерінде бала тілін дамытуға аса қажетті материалдар: жаңылтпаш, мақал-мәтелдер, жұмбақтарды береді де, осыдан кейін сюжетті мәтінге көшеді.

Жаңылтпашты жаттап, мақал-мәтелдің мазмұнын ашып, жұмбақтың шешуін таба білген балаға одан кейін берілген өтірік өлең, сюжеті қысқа мәтіндердің мазмұнын түсіну қиындық келтірмесі сөзсіз.

Сонымен қатар ғалымның бала тілін дамытуда қолданған әдістерінің бірі – сөз ұқсастығын пайдалану, яғни дыбыстардың алмасуынан сөз мағынасының өзгеретінін таныту, мысалы, ол, олар, орлар, шаш, шаша, шашақ, керек, кезек, терек, тезек, елік, есек, зор, Ораз, ор, ора, т.б.

Бұл жерде қайталау әдісінің материалды есте сақтауда маңызының зор екенін, сөздерді ұмытпай есте сақтауы, жеке қолданыста, сөйлемде, жаттығу кездерінде қолдана білулері үшін ең керек әдіс екенін байқаймыз.

Әрі оқушы дыбыс алмасқан сайын сөз мағынасының өзгеретінін, сонымен қатар, кез келген дыбыс тіркесі сөз жасамайтынын, оның өзінің заңдылығы бар екендігін берік есте сақтайды.

Сонымен қатар ғалымның балаға сөз өнерін тіл заңдылықтары мен әдебиет заңдылықтарын қатар, бірлікте үйрету керек деген пікірі өте құнды. Себебі тіл дамыту мәселесін тек қана лексика-грамматикалық заңдылықтарды үйретіп қана емес, сөзді қызмет ету аясын, яғни, сөздің функционалдық қызметін таныту барысында шешуге болатындығы белгілі. Ғалымның сөзімен айтқанда, тілдің міндеті – ақылдың аңдауын аңдағанша, қиялдың меңзеуін меңзегенше, көңілдің түйгенін түйгенінше айтуға жарар. Мұның бәріне жұмсай білетін адамы табылса, тіл шама қадырынша жарайды. Бірақ тілді жұмсай білетін адам табылуы қиын. Ғалымның бұл пікірінен функционалдық сауаттылықты қалыптастырудың идеясы анық байқалып тұр.

Бұдан соң тіл дамыту жұмыстары негізінде сауатты сөйлеуді қалыптастырудың мәні, жұмыс түрлері жайында зерттеген ғалым – С.Жиенбаев. «Жаттығу емле мен тіл дамыту» деп аталатын еңбегінде оқығанды балалардың қабылдауы оқу әдісіне байланысты екенін, әсіресе мәнерлеп оқи білудің маңызын көрсеткен. Оқығанды талдау (әңгімелеу, мазмұндау, қорытынды

шығару) жұмыстарының түрлерін анықтай келіп, салалы сөз сөйлеуге үйрететін жұмыс – мазмұндау жұмысы екенін атап көрсетеді.

Аталған әдістемелік жұмыста мазмұндама мен шығарма жаздырудың орны былай берілген: «...тіл дамыту жұмысы, оның ішінде жазба сөзге жаттықтыру мектепте зор орын алады. Жазба сөзге жетілдіру үшін істелетін жұмыстың ең маңыздысы – мазмұндама, шығарма жаздыру» [9, 24].

Ғалым С.Жиенбаев – алғаш рет мектепте жүргізілетін тіл дамыту жұмыстарының ауызша, жазбаша болып бөлінетіндігінің жігін ашып, оның әрқайсысына жататын жұмыс түрлері, яғни оқушылардың жазу тілі мазмұндама мен шығарма арқылы жетілетінін, бұл жұмыстардағы ой жүйесі мен сөз қолданудың мәнін көрсеткен әдістемеші ғалым.

Профессор И. Ұйықбаев тіл дамытуды, ой дамытумен тығыз байланысты қарастыруды ұсынады. Сонымен қатар оқушылардың ауызекі тілін дамыту үшін ең алдымен, 1) олардың сөздік қорын байыту керек; 2) әдеби тілде сөйлеудің тілдік нормаларын, сөйлемдерді дұрыс құрауды үйрету керек; 3) ойларын байланыстырып айтып беру дағдылары мен шеберлігін қалыптастыруға назар аудару керек деп есептейді.

«Тіл мәдениеті және қазақ тілін оқыту» деп аталатын еңбегінде ғалым М.Балақаев тіл дамыту жұмыстарын, функционалдық сауаттылықты қалыптастыруды тілдік материалмен байланыста жүргізуді ұсынады. Әрі оқушы грамматика-лексикалық тұлғаларды тек жаттап алатын дағдыға айналдырмай, олардың мағыналық мазмұнына қанық болуы тиіс деп есептейді. Сонда ғана тілдегі заңдылықтар мен ережелерді біліп, күнделікті өмірде пайдаланумен қатар, олардың стильдік, экспрессивтік, эмоциялық, көркемдеу қызметтерін де түсініп пайдалана алады дегенді айтады.

Ал ғалым Р.Сыздықова «Тіл табиғатын таза сақтайық» деген «Қазақстан мектебі» журналының 1993 жылғы №5 санында жарияланған мақаласында «Қазақ тілі пәнін қоғам, мектеп реформасына сай жетілдіру концепциясының» жобасында қазақ тілін оқытуда тілдің жүйесін, құрылымын таныту басым болғанын, оқушыларды сөз сөйлеу шеберлігіне, тіл мәдениетіне үйрету жағы жөнді ескерілмегендігін айта келіп: «Бұл мектепте қазақ тілі пәнін оқытудың сан жылдар бойы сақталып келе жатқан олқы тұсы, методологиялық кемшілігі», – дейді. Әрі тілдің фонетика, грамматика, ішінара лексикалық жүйесін ғылыми негізде оқып үйренуі керек екендігін, бірақ ол – сол пәнді оқытудың бір мақсаты ғана болса, ал екінші мақсаты оқушылардың тіл жөнінде алған түсінік білімдерін білуге дағдыландыру керек екендігін айтады [10, 21–24].

Қорытынды

Қоғам ілгерілеген сайын, қауымның жалпы мәдениеті көтерілген сайын өмірдің сала-саласында қолданылатын тілдің де мәдениетін көтеріп сөйлейтін

адамнан өз ойын әрі айқын, әрі жатық, әрі әуезді етіп құруды қалайды. Ол үшін мектеп қабырғасында-ақ оқушы тілі жазбаша да, ауызша да дамытылуы қажет. Сонда ғана функционалдық тұрғыда сауатты тұлға болады.

Әрі оқушы функционалдық сауаттылықты қалыптастыру негізінде адамзат жасап, жинақтаған қоғамдық сананың осы формаларын игеруде адамзаттың жүріп өткен қызметін қайталап өтеді, бірақ енді ол қызмет – оқу қызметі деп аталады. Осы оқу қызметін дұрыс ұйымдастыру барысында оқушы адамзаттың білім қорын жинақтау үдерісінде тек білім мазмұны мен белгілі бір дағдыларды игеріп қана қоймайды, жинақталған білімнің жинақтау және қорыту әдісін де меңгереді, яғни адамзаттың теориялық санасы мен абстрактілі ойлауы қалыптасуындағы маңызды орын алатын рефлексия, анализ-синтез, талдау, модельдеу қабілеттерін де қайта жасақтап жүйелейді.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 **Срезневский, И. И.** Об изучении родного языка и особенно в детском возрасте, ч. 2. – СПб, 1861. – с. 54.

2 **Пешковский, А. М.** Вопросы методики русского языка. – Москва : «Госиздат», 1930. – с. 159.

3 **Гвоздев, А. Н.** Формирование у ребенка грамматического строя русского языка. 1, 2. – М.: 1949. – с. 197.

4 **Рыбникова, М. А.** Очерки по методике литературного чтения. – Изд. 3. – Москва : Учпедгиз, 1963. – с. 332.

5 **Ладыженская, Т. А.** Система работы по развитию связной устной речи учащихся. – Москва : 1975. – с. 168.

6 **Никитина, Е. И.** Методические рекомендации к урокам развития связной речи в 5-классе. – Москва : НИИ школ, 1989. – с. 115.

7 **Калмыкова, И. Р.** Методика лексико-семантической подго-товки уч-ся к сочинению. Дисс. канд. пед. наук. – Москва : 1984.

8 **Байтұрсынов, А.** Тіл тағылымы. – А. : «Ана тілі», 1992. – 372 б.

9 **Жиенбаев, С.** Қазақ тілі методикасы. – Алматы : 1946. – 265 б.

10 **Сыздықова, Р.** «Қазақстан мектебі» журналы, 1993. №5.

REFERENCES

1 **Sreznevsky, I. I.** Ob izuchenii rodnogo yazyka i osobenno v detском возрасте [About learning the native language and especially in childhood], Ch. 2. – SPb, 1861. – p. 54.

2 **Peshkovsky, A. M.** Voprosy metodiki russkogo yazyka [Questions of the methodology of the Russian language]. – Moscow: «Gosizdat», 1930. – p. 159.

3 **Gvozdev, A. N.** Formirovaniya u rebenka grammaticheskogo stroya russkogo yazyka [Formation of the grammatical structure of the Russian language in a child]. 1, 2. – Moscow : 1949. – p. 197.

4 **Rybnikova, M. A.** Ocherki po metodika literaturnogo chetiya [Essays on the methodology of literary reading]. – Izd. 3. – Moscow : Uchpedgiz, 1963. – p. 332.

5 **Ladyzhenskaya, T. A.** Sistema rabota po razvitiy svyaznoi ustnoi rechi uchashihsya [The system of work on the development of coherent oral speech of students]. – Moscow : 1975. – p. 168.

6 **Nikitina, E. I.** Metodicheskie rekomendatsii k urokam razvitiya svyaznoi rechi v 5-klasse [Methodological recommendations for the lessons of the development of coherent speech in the 5th grade]. – Moscow : NII shol, 1989. – p. 115.

7 **Kalmykova, I. R.** Metodika leksiko-semanticheskoi potgotovki uch-sya k sochineniya [The methodology of lexical and semantic preparation of students for the essay. Diss. Candidate of Pedagogical Sciences]. Diss.kand.ped.nauk.– Moscow : 1984.

8 **Baitursunov, A.** Til taǵylymy [Language training]. – A. : «Ana tili», 1992. – 372 p.

9 **Zhienbaev, S.** Qazaq tili metodikasy [Methodology of the Kazakh language]. – Almaty: 1946. – 265 p.

10 **Syzdykova, R.** «Qazaqstan mektebi» jýrnaly [Magazine «School of Kazakhstan»], 1993. №5/

Материал баспаға 13.06.22. түсті.

**Б. Б. Жахина*

Кокшетауский университет имени Ш. Уалиханова,

Казахстан Республикасы, Кокшетау.

Материал поступил в редакцию 13.06.22.

РОЛЬ РАЗВИТИЯ РЕЧИ В ФОРМИРОВАНИИ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ

В статье рассматривается роль развития речи, связанной с основными разделами языка, в формировании функциональной грамотности учащихся по казахскому языку в рамках обновленного содержания образования. В связи с этим исследуются труды ученых, изучавших вопросы развития речи в науке и методике. В статье утверждается, что теория развития речи является основой формирования функциональной грамотности.

Формирование функциональной грамотности личности обучающегося основано на глубоком понимании языковых тем и осознании лингвистической основы. Например, человек, не знающий семантических особенностей словарного состава, сферы употребления, не сможет даже говорить грамотно. Следовательно, в статье говорится о том, что работа по развитию речи должна проводиться во взаимосвязи с лексико-семантическими группами слов. Также анализируются труды ученых, которые считают, что занятия по развитию речи надо проводить во взаимосвязи с языковыми темами. Кроме того, исследования некоторых ученых подтверждают, что работа по развитию речи является основой формирования функциональной грамотности. В статье отмечается, что теоретическая проблема развития речи может быть решена не только путем простого изучения лексико-грамматических закономерностей, общезыковых личностей, но и в рамках функционирования слова, в процессе функциональной деятельности слова. В связи с этим в статье показано, что функциональная грамотность может формироваться на основе развития речи.

Ключевые слова: новая программа, функциональная грамотность, функционально грамотная личность, развитие речи, семантика слова, языковая личность, личность обучающегося.

**B. B. Zhakhina*

Kokshetau University named after Sh. Ualikhanov,
Republic of Kazakhstan, Kokshetau.

Material received on 13.06.22.

THE ROLE OF SPEECH DEVELOPMENT IN THE FORMATION OF FUNCTIONAL LITERACY

The article examines the role of speech development related to the main sections of the language in the formation of functional literacy of students in the Kazakh language within the updated content of education. In this regard, the works of scientists who have studied the development of speech in science and methodology are being investigated. The article argues that the theory of speech development is the basis for the formation of functional literacy.

The formation of functional literacy of the student's personality is based on a deep understanding of language topics and awareness of the

linguistic basis. For example, a person who does not know the semantic features of the vocabulary, the scope of use, will not even be able to speak competently. Consequently, the article says that the work on the development of speech should be carried out in conjunction with lexicosemantic groups of words. The works of scientists who believe that speech development classes should be conducted in conjunction with language topics are also analyzed. In addition, the research of some scientists confirms that the work on the development of speech is the basis for the formation of functional literacy. The article notes that the theoretical problem of speech development can be solved not only by simply studying lexical and grammatical patterns, general linguistic personalities, but also within the framework of the functioning of the word, in the process of the functional activity of the word. In this regard, the article shows that functional literacy can be formed on the basis of speech development.

Keywords: new program, functional literacy, functionally literate personality, speech development, word semantics, language personality, student personality.

Теруге 13.06.2022 ж. жіберілді. Басуға 30.06.2022 ж. қол қойылды.
Электронды баспа
2,19 МБ RAM
Шартты баспа табағы 18,65. Таралымы 300 дана. Бағасы келісім бойынша.
Компьютерде беттеген: А. К. Мыржикова
Корректор: А. Р. Омарова
Тапсырыс № 3937

Сдано в набор 13.06.2022 г. Подписано в печать 30.06.2022 г.
Электронное издание
2,19 МБ RAM
Усл. печ. л. 18,65. Тираж 300 экз. Цена договорная.
Компьютерная верстка: А. К. Мыржикова
Корректор: А. Р. Омарова
Заказ № 3937

«Toraighyrov University» баспасынан басылып шығарылған
Торайғыров университеті
140008, Павлодар қ., Ломов к., 64, 137 каб.

«Toraighyrov University» баспасы
Торайғыров университеті
140008, Павлодар қ., Ломов к., 64, 137 каб.
67-36-69
e-mail: kereku@tou.edu.kz
www.vestnik.tou.edu.kz